

'Is eenmaal de vrijheid herwonnen, dan wacht ons het werk van de wederopbouw. Gemakkelijk zal dit niet zijn, want het zal daarbij niet eenvoudig gaan om een herbouw naar een oud model. Een open oog voor de fouten die in de loop der jaren in ons staatsbestel waren geslopen, zal gepaard moeten gaan aan het inzicht en de moed om de veranderingen aan te brengen die nodig zijn gebleken. Ik zie hier een arbeidsveld in het bijzonder voor de jongeren.'

Op 20 maart '41:

'Dat ons staatsbestel met de veranderde omstandigheden en met de ervaringen van de laatste tijd rekening zal moeten houden, is boven elke twijfel verheven. Zo spoedig dit doenlijk is na onze bevrijding zullen daartoe de eerste stekken moeten worden uitgezet. Daarbij zal reeds van den beginne aan ruimschoots gelegenheid bestaan tot vrije gedachtenwisseling over dit belangrijke onderwerp en naar voren brengen van denkbeelden en voorstellen, alsdan in de gewenste atmosfeer.'

Nog geen twee maanden later, op 10 mei '41, zei zij dat die denkbeelden en voorstellen aan haar persoonlijk ('te mijner kennis') voorgelegd zouden kunnen worden.

'Ik heb u begrepen', zei zij vervolgens begin september '41, 'en weet wat gij thans denkt en voelt. Daarom zal ik, als eenmaal de tijd daarvoor rijp is, in staat zijn geheel in uw geest te handelen.'

Eind november '41 repte zij van 'het nieuwe dat komt als de vijand eens uit onze landpalen zal zijn verdreven, het nieuwe, waarover ik u vorige keren gesproken heb.'

Medio oktober '42: 'Wie bevrijding zegt, zegt ook vernieuwing.'

Begin september '43: 'De vernieuwing (zal) de grondslag . . . vormen waarop het gebouw onzer toekomstige vrijheid zal rusten en de voortstuwende kracht voor alle verdere ontwikkeling en ontplooiing.'

Eind november '43: 'Bij het eerste vrijheidsgluren verrijst het nieuwe Nederland.'

Wat heeft zij onder die 'vernieuwing' verstaan?

In algemene zin een proces dat wij misschien nog het best kunnen weer-geven (want het is rijkelijk vaag¹) met de woorden: doorbraak van solidariteitsgedachten; het 'ene gezin' moest werkelijkheid worden. Allen die verzet gepleegd of illegaal werk bedreven hadden, beschouwde zij als 'vernieuwd'.

¹ Eind '44 zei de koningin eens tegen van 't Sant: 'U kunt niet mee terug naar Nederland, want u bent niet vernieuwd.' Van 't Sant vroeg: 'Wat betekent dat eigenlijk?' Zij antwoordde: 'Dat u dat vraagt, betekent al dat u niet vernieuwd bent.' (F. van 't Sant, 1 okt. 1956)